

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, професора Христокіна Геннадія Володимировича на дисертаційне дослідження Завідняка Богдана Теодоровича «Феномен релігійної філософії: критичний аналіз», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я і за спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

Формування сучасного постметафізичного феномену, яким є сьогоднішня релігійна філософія, потребує переосмислення його історичного шляху, спадщини історичних типів релігійної філософії. Після критики Гайдеггером релігійної філософії як «дерев'яного заліза» часткове відновлення релігійної філософії відбувалося зусилля Е. Жильсона, який заперечував, що томізм є вченням про сутності, але інтерпретував його як вчення про буття. Екзистенціалістська переінтерпретація метафізики томізму стала лише частковим спасінням для релігійної філософії. Повна її реабілітація стала можливою лише внаслідок постсекулярного повороту в філософії, особливо французькій феноменології та у теології, особливо в англіканській радикальній ортодоксії. Постсекулярна думка намагається довести, що між філософією та теологією не існує принципової різниці, а це є один світоглядний дискурс з однією проблематикою та однією методологією.

Дійсно, філософія у своїх метафізичних різновидах часто зазнає певної консервації, коли традиції та догматики філософських шкіл стають більш важливими, ніж вільний філософський пошук. Саме за таких умов філософія може перетворюватися на подобу теології, і ми знаємо, що такого роду явища можуть ставатися навіть з тими філософськими школами, які проповідують матеріалізм. Свобода філософського пошуку є умовою можливості існування філософії, але філософська культура може зберігатися при втраті цієї свободи, при догматизації та зверненні до авторитету як засобу утвердження певних істин. Такі явища існували в часи пізньої античності, у середньовіччя, в часи модерну. Нажаль, і сьогодні філософія має справу з такими феноменами.

Нам особисто видається, що свобода філософського пошуку необхідна для самої ідентичності філософського мислення, і навіть у середньовіччі «у затінку авторитетів» (як висловився Юрій Чорноморець) філософи шукали для себе свободи мислення. Більше того, такої свободи шукали і богослови, при чому як ті, що працювали в області природної теології, так і ті, що мали справу з догматичними, містичним чи з аскетико-практичним богослов'ям.

Свобода богословського пошуку теж дуже необхідна, і те, що без неї не існує богослов'я не раз нагадував Ганс Кюнг, який до самої своєї недавньої смерті боровся з авторитетами та авторитарними дискурсами, які авторитети запроваджують та підтримують.

Для нас праця Богдана Завідняка предстала пам'ятником двох протилежних явищ. З одного боку, тут ми бачимо опис автором вільних філософських і богословських пошуків, які конституюють наново у кожному поколінні філософів та богословів такі суміжні феномени як природня теологія та релігійна філософія. Ширше це феномени природньої теології та метафізики. Але з іншого боку, у праці Богдана Завідняка ми бачимо панегірик тій думці, яка добровільно себе зв'язує певними умовностями традиції, яка наголошує на необхідності обов'язково приходити до певних висновків та вважає інші висновки еретичними або помилковими. Тобто, в роботі існує дисонанс між намірами розглядати релігійну філософію як втілення величі людського духу та вищих прагнень розуму пізнавати Бога, а з іншого боку, сам автор стає на догматичні позиції, що не дає йому в повній мірі оцінити ці прагнення.

Також у дисертації ми бачимо ще одну суперечність. Вона одночасно звеличує загальнолюдський духовний досвід та його дані з одного боку, і поряд з цим наполегливо підкреслює виключність християнської мислительної традиції та особливість християнського містичного досвіду як єдиновірного та єдиноприйнятного. Усі ці суперечності автор намагається примирити після того як він їх гранично загострює.

Засобами примирення знову таки стають дві протилежні методології. З одного боку – це метафізичне мислення з його уявленнями про шаблі пізнання, на

яких філософія внизу, релігійна філософія посередині, містична теологія вгорі. З іншого боку, це феноменологія, для якої усі типи мислення і досвіду є рядопокладеними.

Боротьба автора з усіма протилежними тенденціями, які нами описані, приводить його до необхідності синтезу. Цей синтез у автора скоріше є метафізичним цілісним знанням, в якому раціональні концепти стають цеглинами, а постулат про наявність містико-феноменологічного досвіду стає цементом. На нашу думку, робота лише виграла, якби вона пропонувала не метафізичний синтез, а своєрідний синтез діалектичний, в якому кожен елемент зберігається та продовжує власне існування, нехай і у переінтерпретованому вигляді. Але так як ми цінуємо свободу пошуку, це дозволяє нам вітати і пропонований Богданом Завідняком спосіб проектування цілісного знання. Звичайно, це повтор філософських постулатів Володимира Соловйова, але у епоху торжества феноменології.

Нам видається, що автор усвідомлює слабкість власного проекту синтезу, і тому маскує цю слабкість за занадто розлогими цитатами. Якщо відкинути цитати і всякі додаткові відомості, ми все одно маємо чистих 550-600 сторінок авторських спостережень, аналізів та синтезів. І все це грандіозне видовище величезної системи, яку автор побудував для себе не лише синхронічно, а й діахронічно, справляє враження і залишає багато питань у фахівця.

У інтерпретації Завідняка релігійна філософія (або природна теологія) є такою, що може безпосередньо із феноменологічного сьогодення зробити стрибок в Античні часи до пошуків Парменіда, або у Середньовіччя до медитацій Діонісія та Ансельма. Водночас усіх філософів та богословів минулого, що мислили у реєстрі «релігійної філософії» (або природної теології) Завідняк не модернізує, а цілком адекватно аналізує їх у їхніх власних соціо-культурних контекстах. Саме мистецтво бути істориком філософії рятує науковість дисертації Богдана Завідняка цілком та повністю. У всьому іншому ми бачимо тут лебедину пісню численних неотомістів від УКУ, які мали великі надії на синтез метафізики, етики, елементів постмодерну, – але так і не змогли породити видатних оригінальних філософських досягнень. Всі

ці вічні очікування появи філософії від УКУ, яка ось-ось має народити щось грандіозне, знову і знову розчаровує, навіть у такому неотомістичному гегелєві, яким є Завідняк. Хоча можливості залишаються, і можливо ця монографія посприє переосмисленню філософами УКУ власного покликання, – зробити впевнений і оригінальний крок у розбудові вітчизняної та й світової богословської науки. Хоча це питання, які особливо гостро стоять і перед греко-католиками, і перед православними. Загалом необхідне систематичне критичне переосмислення всього зробленого як у вітчизняній конфесійно-ангажованій філософії та теології.

Католицька ортодоксальність та широка відкритість до православних тем і концептів не рятують кінцевий синтез Богдана Завідняка від цілого ряду питань і зауважень, які важливі у науковій дискусії навколо такого вагомому твору.

1. У автора виступають взаємозамінними концепти природної теології та релігійної філософії, але ж існує вагомий традиції, що їх розмежовують. Хотілося б уточнити, природна теологія та релігійна філософія – повністю тотожні чи тільки суміжні дисципліни? Які між ними взаємопроникнення? Які їх межі? Так само, важливо отримати більш чіткі методологічні пояснення, щодо взаємодії релігійної філософії та феноменології.

2. Хотілося б почути пояснення, в чому автор вбачає спільність та специфіку інтуїтивного досвіду філософа та містико-інтуїтивного досвіду богослова? Яка між ними типологічна різниця та що є цілком спільним?

3. При ознайомленні з текстом дисертації не до кінця проясненою залишається методологічна позиція автора і щодо взаємодії метафізики і феноменології. Як можна схвалювати метафізику і схоластику з одного боку та наголошувати на істинності феноменології з іншого боку?

4. Аналізуючи першоджерела, часто складно зрозуміти відмінність між профетичним та поетичним надхненням богослова. Як можна схопити відмінність між ними? Чи можна прирівнювати у релігійно-філософському дискурсі феномени поезії та пророцтва? І якщо так, то у яких саме випадках?

5. Автор багато пише про те, що релігійна філософія (природна теологія, метафізика) залежить від наукової картини світу доби філософа чи богослова, і що

зміна цієї картини у подальшому розвитку науки веде до кризи системи метафізики. Автор влучно говорить, що метафізика Декарта почала втрачати актуальність в наслідок застарівання його фізики, і наводить багато подібних прикладів. Але сьогодні, завдяки феноменології, чи змогла філософія подолати залежність від наукової картини світу чи ні? Яка зараз ситуація із взаємодією між сучасною картиною світу, що стрімко змінюється і сучасними метафізиками та феноменологіями?

6.Сьогодні виникла богословська і філософська мода надавати великого значення другорядним персонам з історії думки минулого. Так, Джон Мілбанк гальванізує теорію синтетичного філософсько-релігійного пізнання Гамана і вважає її цілком переконливою, хоча це вочевидь не так. Завідняк багато разів вдається до піднесення авторитету різних філософів, чиє місце у традиції не можна назвати першорядним. І ця наполегливість у просуванні на перші ролі Боеція чи Розміні дуже дивує. Так само, філософія Ляграндж чи Мондіні – наскільки це взагалі живі системи думки чи це білше експонати з музею думки, від яких сьогодні не може отримати помітної користі? Нас взагалі дивувала впертість, з якою фігурами першого плану в наративах філософів УКУ ставали то Макс Шелер, то Едіт Штайн, то ще хтось великий чи не дуже з мислителів чи містиків, а філософи та школи дійсно першої величини ставали у тінь новопроголошених центральних постатей традиції. Нам би хотілося почути від Богдана Завідняка його відповідь на питання - у чому були принципи добору фігур першої величини для його дослідження?

7.У продовження цього, нас цікавить наскільки єдиною в дійсності є традиція європейської релігійної філософії, а наскільки вона стає єдиною лише завдяки спадщині тих персон, яких у звичайних підручниках з філософії на перший план не виставлять. Все це надзвичайно важливі питання. Бо якщо власне богослови, якими були Боецій чи Ляграндж, чи ще гірше – містики, – стають тим ферментом, що скріплює традицію релігійної філософії та робить її єдиною, то чи існує ця традиція на рівні більш помітних філософських умів?

7.Автор постійно мислить так, ніби секуляризація випадкове явище, тоді як усі філософи мислили майже як богослови, і взагалі ніяка бомба у поемі Парменіда

не вибухала, хоча про це і заявив Гайдеггер. Чи є все-таки долею метафізики бути служанкою для теології, чи її доля слугувати зовсім іншим секулярним богам, про що і писав багато Гайдеггер. Завідняк так монологічно будує власне бачення традиції, надаючи висловитися філософам минулого, але у межах чітких власних напрямів думки, що виникає питання: чому взагалі сьогодні існує постмодерн, а не нове середньовіччя?

Висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки отриманих у дисертації результатів, але є приводом для поглиблення дискусій з проблематики дослідження. В цілому поставлена мета у дисертації повністю досягнута. Дисертація має значний евристичний потенціал, а представлені рефлексії можуть бути продовжені як самим дисертантом, так і його учнями. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самостійною роботою дисертанта. Знайомство зі змістом дисертації, монографії, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Завідняка Богдана Теодоровича «Феномен релігійної філософії: критичний аналіз»** є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я і за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство.

**Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
професор, професор кафедри
філософії та політології
Університету державної фіскальної
служби України**

Г.В. Христокін
